

Čas dlhých nocí a čakania na svetlo

Novembrové dni sa skracujú, hmlisté rána sú čoraz studenšie a na začiatku decembra už cítiť vo vzduchu sneh. Prichádza zima. Toto ročné obdobie vnášalo do života roľníckej rodiny výraznú zmenu. Práce na poliach utíchli, gazdovia získali čas na rozličné činnosti, ktorým sa v ostatných častiach roka nemohli venovať. Napríklad opravovali poľnohospodárske náradie, aby bolo po zime v perfektnom poriadku, kontrolovali všetky stavby na gazdovstve, aby ich víchry a fujavice, nedajbože, nepoškodili, chystali palivové drevo, ktorého nikdy nebolo dosť, a využívali svoju zručnosť v práci s drevom na stružlikanie užitočných vecí do domácnosti, ale zhotovovali aj nové hrable, kosiská a poriská.

Uvoľnenie z kolotoča hospodárskych prác a zároveň skorý súmrak žičili spoločenskému životu. Oveľa častejšie sa konali rozličné susedské, rodinné či priateľské stretnutia. Osobitnú príležitosť na takéto kontakty ponúkali priadky a páračky, ktoré sa začínali už na jeseň. Na priadkach sa premlelo všeličo, ostrý jazyk priadok bol príslovečný... Utvárala sa tu akoby verejná mienka dedinského spoločenstva. V *kúdelnej* izbe, podobne ako pri zimných debatách chlapov v krčme, si nové generácie cez príbehy a spomienky na živelné pohromy či vojny nenásilne osvojovali tradičné životné skúsenosti. Najmä sa tu však uchovávalo vzácne bohatstvo ľudovej slovesnosti v podobe rozprávok, povestí a poverových príbehov.

Advent

Nástup zimného obdobia časovo splýval s adventom, čiže so začiatkom cirkevného roka. Cirkevný rok sa v stredoveku začínal Veľkou nocou alebo Vianocami. Veľkonočné obdobie ostalo jeho najvýznamnejším úsekom aj po presune tohto termínu na prelom novembra a decembra, teda na začiatok adventu. Pojem advent pochádza z latinského slova *adventus*, čo môžeme preložiť ako príchod alebo očakávanie príchodu Mesiáša. Adventné obdobie sa začína štyri nedele pred Štedrým dňom. Do cirkevného roka ho zaviedol roku 600 pápež Gregor Veľký. Najskôr trvalo až osem týždňov, ale od roku 922 (pápežom bol vtedy Ján X.) platí, že ide o štvortýždňové obdobie a prvá adventná nedeľa je vždy tá, ktorá je najbližšia k poslednému dňu novembra.

Adventu patrí v celku liturgického roka osobitné postavenie ako času preniknutému duchom očakávania a príprav na veľké udalosti spojené s narodením Ježiša Krista. Prípravy na Vianoce sa chápu predovšetkým v duchovnom zmysle a ich základom má byť celkové stíšenie, pokánie, skoncovanie so zlozvykmi a s nerestami nakopenými za celý rok, aby sa mohlo hovoriť o skutočnom novom začiatku nielen v živote cirkevného spoločenstva, ale aj v živote každého kresťana. Bolo treba, okrem iného, pomeriť sa s hnevníkmi a napraviť spáchané zlo, čo nebývalo v rámci dedinského spoločenstva také jednoduché a neraz si to, najmä od hrdých gazdov, žiadalo veľa sebazaprenia. K štedrovečernému stolu si však mali sadať len tí, čo si urovnali všetky sváry nazbierané cez rok, zabudli na odplatu zla zlým a vzájomne si odpustili. V advente sa ľudia zvyčajne postili, preto sa neraz hovorilo aj o tzv. malom pôste. Platil zákaz tanečných zábav a svadiieb, muzikanti odložili hudobné nástroje. Po Slovensku sa žartovne hovorilo, že v advente aj psy tichšie brešú... Advent bol, pravdaže, aj obdobie prípravy domácností na nastávajúce sviatky. Tak, ako to poznáme dodnes, bolo treba všetko vyčistiť, vyprať šatstvo a poumývať okná. V závere adventu prišiel čas na vypekanie koláčov, pečenie oblátok, na zabíjačky, prvé stáčanie mladého vína a podobné činnosti.

V tridsiatych rokoch 20. storočia prenikol na Slovensko zvyk pripravovať adventný veniec, pospätý z vetvičiek ihličnanov a doplnený štyrmi sviečkami. Každú adventnú nedeľu sa zapalať jedna sviečka. Táto tradícia vznikla v protestantskom prostredí, ale rozšírila sa aj do katolíckych chrámov a domácností. Originálne vyzdobené vence sa nosia v prvú adventnú nedeľu do kostola na posvätenie.

V adventnom období sa chodievalo na ranné sväté omše – roráty. Boli osobitne zamerané na úctu k Bohorodičke. Názov roráty pochádza zo žalmy, ktorý sa začína *Rorate coeli desuper...* (Rosu dajte, nebesá...). Na roráty sa vstávalo už pred brieždením, ľudia sa vydávali na cestu do chrámov zababušení do teplého oblečenia, svietili si lampášmi, sviečkami či neskôr baterkami, brodili sa snehom. Deti v kostoloch zapalovali sviečky ako symbol očakávania narodenia Spasiteľa. Chodenie na roráty malo svoje osobité čaro.

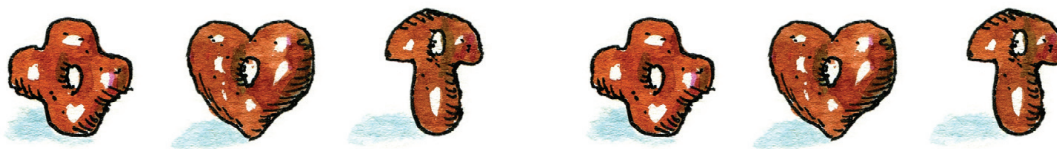
Spisovateľka Terézia Vansová o tom napísala:

Na tieto slávnostné služby božie bol kostol plný; vôbec roráty mal ľud rád. Okrem sviec na oltári a niekoľko v lustrí mal každý akú-takú lojovú sviečočku v ruke alebo aspoň každá tretia ženička; polotma, v akej sa zhromaždili nábožní cirkevníci, účinkovala na prosté duše akosi mysticky. Tma zápasila so svetlom, tma unikala do kútov, ako noc pred dňom, ako zlo pred dobrom.

(Terézia Vansová: *Ján Vansa*)

Medovníky – sladká predzvesť Vianoc

Aj u nás sa už stalo tradíciou, že približne od začiatku adventu sa v mestách uskutočňujú vianočné trhy, zamerané najmä sortiment súvisiaci s blížiacimi sa sviatkami (darčeky, ozdoby, vianočné stromčeky, oblátky, suroviny potrebné na prípravu vianočného pečiva a pod.). Najstaršie takéto trhy poznáme z krajín, kde sa hovorí po nemecky. História vianočných trhov v Drážďanoch napríklad siaha až do roku 1434, v Budyšíne sa takéto trhy prvý raz konali roku 1384 a vo Viedni sa datujú dokonca od roku 1294. V historických nemeckých mestách si dodnes uchovali charakteristickú atmosféru, výraznejšiu než kdekoľvek inde. Na dnešnom Slovensku sa tieto trhy v adventných týždňoch stali miestami takmer pravidelného stretávania sa priateľov. Najväčší záujem sa sústreďuje na stánky s teplými nápojmi. A z jedál je najpopulárnejšia kapustnica, a to aj v regiónoch, kde predtým vôbec nepatrila medzi tradičné vianočné jedlá.

V ponuke trhovníkov nesmeli už v stredoveku chýbať ani medovníky či perníky. Medovníky sa piekli v kláštoroch, ale aj v šľachtických a meštianskych rodinách a pôvodne neboli zdobené. Výrobe vo veľkom sa venovali remeselníci medovníkári. V Bratislave jestvoval cech medovníkárov už v 14. storočí. Od 17. storočia sa medovníkárske technológie neprestajne skvalitňovali, do cesta sa pridávali rozmanité chuťové prísady a aromatické koreniny. Od 16. storočia medovníkári využívali drevené formy, ktoré rezbári bohato zdobili figurálnymi, zvieracími, rastlinnými aj ornamentálnymi motívami. Hlinené a ploché drevené formy sa prestali používať. Po zavedení foriem s dekoratívnymi prvkami gotiky a renesancie už hovoríme o perníkoch. Významnými strediskami perníkárov v Uhorsku boli mestá Bratislava, Košice, Banská Bystrica, Trnava, Modra, Kremnica, Banská Štiavnica, Levoča a Bardejov. Perníky mali rozličné tvary. Deťom boli určené najmä zvieracie tvary a motívy, dievčatkám sa kupovali bábiky a rozprávkové postavy, pre chlapcov sa perníky piekli dokonca v tvare pušiek či kanónov. Mládenci a devy kupovali perníkové srdcia, ale piekli sa aj perníky s námetmi zo spoločenského a z náboženského života, napríklad perníkový betlehem. V renesancii perníky zobrazovali scény zo života v šľachtickom prostredí. Historická perníkárska výroba dosiahla vrchol v období baroka, keď dominovali perníky s bohatými náboženskými výjavmi, a za tzv. vidieckeho baroka aj výjavy z ľudového prostredia. Perník ako vďačný vianočný darček sa na adventných trhoch dobre predával.

Medze obsychajú, treba orať!

Kedy sa už konečne začne jar? Naši predkovia celé svoje jestvovanie zakladali na obrábaní pôdy, takže táto otázka akoby visela vo vzduchu čoraz naliehavejšie s pribúdajúcim denným svetlom. Všetko záviselo od počasia, od vytrvalosti zimy a od preschnutia pôdy. Čím skôr sa oteplilo, tým skôr sa mohli začať jarné práce. Preto sa nemožno čudovať, že gazdovia túžobne vyzerali škovránka, posla jari. Čo iné ako ich nedočkavosť sa skrýva za porekadlom, že na Hromnice škovránok musí vrznúť, aj keby mal zmrznúť?

Na prvú jarnú prácu na poli, oranie, prichádzal čas už niekedy okolo polovice marca. Začínal vždy gazda ako hlava rodiny. Pred prácou prežehnal dobytok aj pluh a povedal: „Panebože, pomáhajže!“ Skôr než zanoril pluh do pôdy, urobil rukou kríž pred kravami so slovami „Podme v mene Božom!“. Jarná sejba obilnín sa začínala vtedy, keď pôda, rozmáčaná po roztopení snehu, dostatočne vyschla. Bývalo to zvyčajne okolo sviatku svätého Jozefa (19. marca) a platilo, že so sejbou neradno začínať v piatok, že takýto začiatok by mohol mať nedobré konce. Pri jarnom siatí obilia sa niekde jedávalo obradové jedlo – dlhé šúľance. Podobne ako pri iných príležitostiach, aj pri sejbe sa verilo, že čím sú šúľance na taniéri dlhšie a tučnejšie, tým plnšie mali byť klasy z nastávajúcej úrody. Pri sejbe sa hovorilo: „Sejem zbožie vo meno Božie!“

*Ore šuhaj, ore, úhor preoráva,
ani biča nemá, len tak povoláva.*

*

*Už sme vršky zorali, ešte máme kamence,
podže, diouča, poháňať štyri voly, dva junce!
Už sme nivy zorali, ešte máme prielohe,
podže, diouča, poháňať štyri voly, dva kone!*

*

*Zasial som žitko, zišiol mi ovos,
dobré si, gazda, zemičku povoz!
Dva razy povoz, tretí raz úhor,
potom si zasej pšeničku v úhor!*

(Ján Kollár: *Národné spievanky*)

*

*Čo neoreš? Čo neseješ?
Či ci volky ustávajú, či nemóžeš?
Orau by som, kopau by som,
keby som mau švárne dievča,
boškau by som.*

(Z Vrbového)

*

*Orali by moja volky, orali,
koby mali pohoniše z Oravy,
ale majú pohoniše z Mokrenca,
nekcú moja volky orať do konca.*

(Z Gemera)

Okrem zariekania sa pri liečení používalo aj tzv. začítovanie choroby:

*Keď si vred, ta choď het.
Keď si bolačka, ta choď do kriáčka.
Choď na pustie hory, na pustie doliny,
tam lámaj a drúzgaj,
a tomuto človeku pokoj daj.
A nak toto slunečko ide od východu až na zapad.
A ja chcem totu robotu tak robiť,
ne s mojou mocou,
s Pana Ježiša Krista dopomocou
i so svatou nerozdielnou Trojicou.
Slunečko vychodí a bolesť schodí,
slunečko za horu a bolesť dolu.*

(Z Horehronia)

Mládenci a dievky

Mládenci mali v dedinskej spoločnosti osobitné postavenie. Práve oni organizovali mnohé podujatia (najmä zábavy), na ktorých sa zúčastňovali aj iní dedinčania – buď ako diváci, alebo ako aktívni účastníci. Obdobie mládenčenia trvalo od šestnástich rokov až do svadby a v živote mladého muža zohrávalo významnú úlohu. Za mládenca sa mohol pokladať muž do tridsiatky. Ak sa dovtedy neoženil, platil za starého mládenca.

Do mládeneckej skupiny sa chlapec začlenil nielen tým, že dosiahol zodpovedajúci vek, ale zvyčajne musel splniť aj akúsi požiadavku, napríklad zaplatiť liter pálenky a pohostiť ostatných mládenčov. Potom mohol začať v nedeľu chodiť s nimi v kostole na chór, ale aj do krčmy, mohol pokukovať po dievkach a uchádzať sa o ich priazeň, chodiť za nimi na priadky aj na tancovačku, mohol mať milú a stretávať sa s ňou (chodiť pod oblôčik). Ak mal novoprijatý mládenec staršieho kamaráta alebo suseda, ten ho zasvätil do spôsobu mládenčenia a správania sa k dievkam.

Členmi mládeneckej skupiny boli rovnako synovia bohatších gazdov ako chudobnejších remeselníkov a nádenníkov. Pravda, v skutočnosti sa v skupine pomerne prísne zachovával istý rebríček podľa veku a spoločenského postavenia. Starší či bohatší mládenci mali prednosť na tanečných zábavách, v krčme aj inde.

Dedinské dievča mohlo dievčiť už od skončenia školy, teda ako trinásť- až pätnásťročná. Postupne sa mu život menil, nákladnejšie sa obliekalo (hovorievalo sa o ňom, že sa začína parádiť), v kostole mu patrilo miesto medzi dievkami, za zimných večerov chodievalo spolu s ostatnými na priadky či páračky. Na zábavách ho mládenci začínali brať do tanca, vyznamenávali ho pozornosťou, postavili mu pred domom máj. Keď sa medzi príbuznými alebo v spriatelенých rodinách konala svadba, pozývali ho za družičku.

Za rana, za rosy zacvendžali kosy

V letnom období na poliach postupne dozrieva úroda, nastáva čas čerešní, ale aj kosenia lúk. V minulosti bolo na Slovensku oveľa viac trávnatých plôch a lúčne hospodárstvo tvorilo dôležitú súčasť roľníckej práce. V zime slúžila pokosená a usušená tráva (seno) ako krmivo pre hovädzí dobytok, ovce, kozy či kone, od jari do jesene sa krmilo čerstvo pokosenou trávou (zeleným krmivom).

V podhorských a horských oblastiach sa začínalo kosiť buď na Jána (24. júna), alebo na Petra a Pavla (29. júna), inde až na Jakuba (25. júla). Kosenie lúk predstavovalo len časť tejto práce. Pokosenú trávnu bolo treba usušiť, aby sa zelená hmota zmenila na seno. To sa potom zväžalo do stodôl na zimu.

Začiatok kosenia lúk sa pokladal za sviatok – v predvečer sa v katolíckom prostredí zvyčajne slávila svätá omša, na ktorej dostali kosci požehnanie, a skoro ráno už smerovali na lúky. Vstávali okolo druhej-tretej ráno, aby mohli čo najviac pokosiť, kým ešte bola rosa a slniečko tak prudko nepálilo. Tráva sa kosila kosou. Kosec mal oblečenú bielu ľanovú košeľu, okolo pása remeň, na ktorom visela oslička v oselníku, a nesmela mu chýbať ani babka – nákovka na kovanie kosy, ktorú si zatĺkol do dreveného kláta, aby si na jej plôške mohol naklepávať

Jarmoky a trhy

Výročné trhy (jarmoky) sa konali v najrozličnejších termínoch, ale jarmoky či trhy na rozhraní leta a jesene mali svoje zvláštne čaro. V tomto období už samo počasie praje podujatiam pod holým nebom, ale – čo bolo ešte dôležitejšie – kupci mohli ponúkať a mešťania nakupovať široký sortiment poľnohospodárskych produktov, lebo najväčšia časť úrody z polí a zo sádov už dozrela.

Tradícia trhov a jarmokov na Slovensku siaha do dávnej minulosti. Prvý uhorský kráľ Štefan I. Svätý vydal nariadenie, aby si vždy desať dedín postavilo kostol, kde sa budú ľudia schádzať na bohoslužby a priestranstvo okolo kostola poslúži ako miesto výmeny produktov a tovarov. Okolo kostolov stáli stánky, ktoré boli zárodkami trhov a jarmokov, ba na miestach prvých trhov vznikali aj trhové osady, neskôr mestá. Právo konať trh patrilo medzi najstaršie výsady stredovekých miest a prispievalo k ich hospodárskemu rastu. Bola to zároveň istá záruka panovníkových príjmov. Trhy a jarmoky však prinášali aj významné oživenie spoločenského života a možnosť získať zaujímavé informácie, veď na trhy či jarmoky sa schádzali ľudia zblízka i zďaleka, obchodníci, ktorí tu mali možnosť predať svoj tovar, ale aj pocestní. Osobitné postavenie mal výročný trh v Prešporku, ktorý povolil kráľ Ľudovít I. svojim pri-

vilégiom z roku 1344. Kráľ určil, že jarmok sa začne siedmy deň pred dňom svätého Vavrinca (ten je 10. augusta) a skončí sa siedmy deň po tomto sviatku, trval teda pätnásť dní. Kupci, ktorí v tom čase prišli do mesta s úmyslom ponúknuť na výročnom trhu svoj tovar, mali na trhové priestranstvo slobodný prístup. Neskôr získal Prešporok právo konať druhý výročný trh a cisár Žigmund Luxemburský roku 1418 povolil týždenný trh každý utorok. Ten istý cisár schválil konanie ďalšieho jarmoku pred Rybárskou bránou. Matej Korvín k tomu roku 1472 pridal štvortýždňový michalský jarmok na predmestí pred Michalskou bránou.

V 14. storočí dostali privilégium výročných trhov aj Košice a Bardejov, na začiatku 15. storočia Trnava. Právo trhu spolu s právom skladu patrili medzi najvýznamnejšie privilégiá, ktoré ako prvé dostávali kráľovské mestá. Panovníci si dobre uvedomovali, že právo konať trhy v konečnom dôsledku umožní pravidelné napĺňanie mestskej, a teda napokon aj kráľovskej pokladnice. Neskôr aj zemepáni udeľovali svojim mestám právo trhu.

Okrem významných výročných trhov sa v mestách konávali aj pravidelné týždenné trhy, zvyčajne v utorok a v sobotu, kde sa predávala zelenina, korenie, mäso, ryby, ale aj remeselnícke výrobky. Začiatok a koniec výročných trhov sa v 15. – 16. storočí ohlasoval zvonom, na radnici sa vztýčila vlajka a na trhovom mieste vyvesili tzv. ruku spravodlivosti, čiže ruku s mečom, ako znak toho, že trh je pod kráľovskou ochranou.

Na to, aby na trhoch vládol poriadok, aby sa dodržiavala kvalita tovaru a miestne miery a váhy (keďže až roku 1808 bola v Uhorsku zavedená povinnosť používať jednotné bratislavské miery), dozeral trhový richtár, ktorý zvyčajne rozhodoval v sporoch trhovníkov a obchodníkov.

*Bude jarmok, bude v Modre,
popredáme fajky dobre.*

*Ktorá bude s veľkým nosom,
bude platiť po troch grošoch.*

*Ktorá bude s pipasárom,
bude dobrá pre husárov.*

(Ján Kollár: *Národné spievanky*)

Radvanský jarmok (Radvaň je dnes časť Banskej Bystrice) patril a patrí medzi najznámejšie na Slovensku. Dlhú tradíciu má aj Trnavský jarmok, ktorý sa dodnes koná v septembri. Spišské trhy v Spišskej Novej Vsi už pred viac ako polstoročím nadviazali na odkaz historických jarmokov v meste. Chýrne jarmoky bývali v Kežmarku, Prešove a v desiatkach ďalších miest.